

رویکرد قرآن و روایات در الگوپذیر شدن اسلامی اشتغال زنان *

سیداصغر حسینی خان به بن^۱ / محمد اسدی مهماندوستی^۲

چکیده: زنان در جوامع به طور گسترده و روز افزون مشتاق به اشتغال بیرون از خانه هستند و همین اشتیاق هجوم آنها به کار، در عرصه های عمومی جوامع، می تواند حامل یک سری پیامدهائی باشد بنا به استنباط آیات در قرآن و روایات های واصله با حضور مؤثر زنان در اجتماع و اشتغال آنان در صحنه های مختلف اقتصادی مخالفتی نشده است، اگر چه مسئولیت های زنان در دوره اسلامی با جامعه معاصر از لحاظ توانمندی جسمی و بدنی شباهتی ندارد ولی اهداف گنجانده شده اشتغال اسلامی در آن وجود دارد. در این خصوص بسیاری از اندیشوران اسلامی با اشتغال زن و حضور در اجتماع موافق می باشند عده ای از بزرگان دین مخالف اشتغال زن در بیرون خانه هستند و روایت هائی در خانه ماندن زن را شایسته تر می داند، چراکه که زن مادر و همسر بودن خود را برای شوهر و فرزندان نشان دهد. اما باید پذیرا باشیم که زنان در سایر نقش های اجتماعی صلاحیت دارند، و آنها می توانند. در اکثر مدیریت ها علی رغم محدودیت ها خود را نشان دهند. ملاک این مقاله رویکرد روایات و پیامدهای مثبت و منفی زنان در جهت الگوپذیری اشتغال اسلامی می باشد، که به صورت کتابخانه ای جمع آوری و تدوین و استنباط شده است.

کلید واژگان: قرآن، رویکرد، روایات، اشتغال، زن.

* دریافت: ۱۳۹۹/۱۰/۰۲؛ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۱/۰۹.

۱. دانشجوی دکتری قرآن و علوم دانشگاه آزاد یادگار امام.

۲. استاد دانشگاه قرآن و علوم یادگار امام (استاد راهنما).

مقدمه

از جمله مباحث مهم، رویکرد اقتصادی خانواده، اشتغال زنان است که انگیزه‌های ویژه‌ای می‌طلبد. با بررسی آیات قرآن کریم و روایات معصومین علیهم‌السلام، در می‌یابیم که اسلام، زن را از کسب و کار، فعالیت و اشتغال منع نکرده است؛ از این رو در این نوشتار در صدد هستیم با بهره‌گیری از قرآن و معصومین علیهم‌السلام اشتغال و تحصیل زن را در خارج از خانه تحلیل و بررسی کنیم و پیامدهای الگوی اسلامی را معرفی نمائیم. زنان و مردان برای رسیدن به هدف یکسان آفریده شده‌اند. و در این مسیر برای هر یک با داشتن امکانات لازم و متفاوت و متناسب با استعداد و ظرفیتشان در زیباترین قالب و هماهنگ با تقسیم مسئولیت‌های طبیعی در نظر گرفته شده‌اند، از آن جهت که کار و تلاش برای گذراندن زندگی لازم و ضروری است و ضامن سلامت جسم و روح انسان اشتغال و کار محسوب می‌شود، در واقع انسان با تلاش و کوشش به نوعی قداست شخصیتی می‌رسد. در نهاد خانواده زن و مرد مکلفند برای رفع نیازهای زندگی مادی و معنوی لزوماً بر پایه تقسیم کار و توزیع مسئولیت در ساعت مشخصی از شبانه روز در قبال اجرت معینی تلاش نمایند.

پیشینه تحقیق

اشتغال زنان در خارج از خانه همواره مورد توجه بوده و کمتر اندیشمندی اسلامی را می‌توان یافت که در زمینه اشتغال زن در اسلام سخن نگفته باشد از آن جا که اشتغال زنان ابعاد مختلف و متنوعی دارد، هریک از نویسندگان از زوایه‌ای به تحقیق و پژوهش درباره آن پرداخته‌اند، جامعه شناسان در کتاب‌های جامعه‌شناسی، روانشناسان در کتابهای روان‌شناسی و حقوق دانان در کتاب‌های حقوقی در مورداشتغال زنان سخن به میان آورده‌اند. کتاب‌هایی مانند کتاب از نگاه آیات و روایات احمد طاهری نیا و کتاب وضعیت زن در عصر اسلامی از آقای جواد واعظی و مقاله‌های اشتغال زنان از آقای یوسف خیری و لیلیاسادات زعفرانچی، مقاله مشاغل زنان در عصر رسالت نوشته محسن سعید زاده تمام آثار ارزشمند است تا با بهره‌گیری از این آثار چالش در جهت بهره‌برداری الگوی

اسلامی اشتغال زن را به رشته تحریر در آورم، این پژوهش به صورت توصیفی و تحلیلی از راه بررسی آیات قرآن کریم و کتب روایی تدوین گردیده تا جواز اشتغال زن در عرصه‌های عمومی و اجتماعی مستعد گردد.

بیان مساله

زنان به دلیل مسئولیت‌های متفاوت از مردان، در خصوص اشتغال با محدودیت‌هایی مواجه می‌باشند. آیاتی از قرآن کریم (نساء/۳۲)؛ (نساء/۲۲) و (روایات معصومین علیهم‌السلام) (عاملی، ۱۹۹۱م: ص ۹۳-۹۵) نشان می‌دهد، زنان می‌توانند همانند مردان از کسب خود درآمدی داشته باشند و به اختیار خود نیز آن را هزینه کنند. آیاتی از قرآن کریم نیز بیانگر آن است که برخی از همسران و یا فرزندان اناث پیامبران دارای مشاغلی بوده‌اند. (قصص، ۲۳). مسئله و مشکلی که در این جا بروز می‌کند ناسازگاری اولیه‌ای است که بین این دو وجه وجود دارد؛ وجهی مربوط به محدودیت‌ها و الزام‌هایی که برای زنان وجود دارد و وجه دیگری که در ظاهر اشتغال زنان را مجاز نشان می‌دهد. نیازهایی است که در جامعه وجود دارد و در آینده نیز توسعه پیدا خواهد کرد، که اشتغال زنان را ضروری می‌سازد. بعلاوه آنکه برخی از زنان بنا به دلایلی نان آور خود و یا خانواده هستند نبودن شغل برای زنان ممکن است زمینه‌های انحراف زن را فراهم کند. با رویکرد مناسب و با الگوی اسلامی و برگرفته شده از روایات و توصیه‌های امامان معصوم علیهم‌السلام این ناسازگارهای اولیه در خصوص زنان در جامعه مرتفع شود در نتیجه از استقلال اقتصادی بهره‌مند شوند و نیز نیازهای خود و خانواده و جامعه را برآورده سازند.

اشتغال در لغت:

اشتغال بروز افتعال، از ماده (شغل) است، که در لغت به معنای کار و پیشه، مشغول شدن و به کار پرداختن. سرگرم شدن (عمید، ۸۴۷، ۱۳۶۳) آمده است. شغل در اصطلاح: یعنی حالت و عارضه‌ای که انسان را از دیگر چیزها غافل می‌سازد (اصفهانی، ۳۳۳، ۱۳۷۳۴). اشتغال در اصطلاح: یعنی مشغول بودن در کاری که پاداش دارد. از دست دادن شغل

به این معناست: یعنی بیکار شدن از کار و اشتغال. بنابراین بیکار کسی است که در جستجوی کار است و در فن و حرفه عادی خود کاری را نمی‌یابد که مزد عادی را به دست آورد (سووه، ۱۳۵۴، ص ۱۲۴).

در جایی دیگر آمده است: کار در معنای معمول آن، هرنوع اشتغالی است که پاداش مالی بر آن مترتب باشد. از دست دادن کار خود به معنای سقوط در بیکاری است (بیرو، ۱۳۷۰، ص ۱۱۵). باتوجه به این تعاریف می‌توان گفت: اشتغال پرداختن به کاری معین، در وقتی مشخص با حقوق و مزایای تعیین شده است.

رویکرد قرآنی اشتغال زنان

الف: دامداری و چوپانی

قرآن کریم از دختران حضرت شعیب رضی الله عنه در حال انجام دامداری و چوپانی یاد می‌کند که ضرورت اقتضاء می‌کرد ایشان بیرون از خانه از گوسفندان خود مراقبت کنند و آن‌ها را به صحرا ببرند تا به پدرشان که پیر و سالخورده و از کار افتاده بود کمک نمایند و مخارج زندگی خود را تامین «...وَلَمَّا وَرَدَ مَاءَ مَدْيَنَ وَجَدَ عَلَيْهِ أُمَّةٌ مِّنَ النَّاسِ يَسْقُونَ وَوَجَدَ مِنْ دُونِهِمُ امْرَأَتَيْنِ تَذُودَانِ قَالَ مَا خَطْبُكُمَا قَالَتَا لَا نَسْقِي حَتَّى يُصْدِرَ الرِّعَاءَ وَأَبُونَا شَيْخٌ كَبِيرٌ... فَجَاءَتْهُ إِحْدَاهُمَا تَمْشِي عَلَى اسْتِحْيَاءٍ (قصص/ ۲۳، ۲۵)؛ یکی از آن دو زن در حالی که به آزر گام بر می‌داشت نزد وی آمد...». نکره آمدن کلمه «استحیاء» عظمت حالت شرم را می‌رساند، و مراد از این که راه رفتنش بر استحیاء بود، این است که عفت و نجابت از طرز راه رفتنش پیدا باشد. (طباطبایی، ۱۳۸۲، ص ۳۷).

نکات کلیدی در این آیات

- ۱- از حیاء و ضعف زنان سوء استفاده نشود. اگر قانون و حمایتی در کار نباشد، بسیاری از مردان، حقوق زنان را نادیده می‌گیرند. «امه من الناس...»
- ۲- حریم میان زن و مرد یک ارزش است که دختران حضرت شعیب آن را مراعات می‌کردند. «وَوَجَدَ مِنْ دُونِهِمُ امْرَأَتَيْنِ تَذُودَانِ»؛

- ۳- حمایت از زنان یک ارزش انسانی است؛
- ۴- گفتگوی مرد بازن در صورت لزوم مانعی ندارد "ماخطبکما"
- ۵- کار زن در خارج از منزل اشکالی ندارد، به شرط آنکه:
- الف: زن در محیط کار تنها نباشد. "امراتین"؛
- ب: با مردان اختلاطی نداشته باشد "من دونهم"؛
- ج: مردی که توان کار داشته باشد، در خانواده نباشد.
- ۶- در موضع غیر عادی، از خود دفع شبه کنیم "وابونا شیخ کبیر"؛
- ۷- وقتی پدر و نان آور خانواده از کار می‌افتد، همه فرزندان حتی دختران نیز مسئول هستند.

۸- رفت و آمد زن در بیرون از خانه باید براساس حیاء و عفت باشد "تمشی علی استحیاء"

رویکرد الگوپذیری اسلامی

اشتغال دختران حضرت شعیب در بیرون از خانه به چوپانی براساس یک سری از شوون و ارزش‌های دینی بود که عبارت‌اند از: عدم اختلاط با مردان؛ مجزاشدن محیط کار؛ حفظ حیاء و عفت؛ انجام کار با تعهد و مهارت و دقت. در صورتی که زنان شاغل مادر جامعه باعتبار از دختران حضرت شعیب شوون و ارزش‌های دینی را رعایت نمایند، از اذیت و آزار جنسی در امان مانده و در امنیت، سلامت و پاکی به سر خواهند برد.

ب: زن و حاکم شدن

سلطنت، فرمانروایی، مدیر و ملک بودن، فردی را می‌طلبد که اهل رای و نظر، شور و مشورت، حق طلب، محتاط و با سطوت و شوکت باشد. براین اساس هر زنی توانایی مدیریت و فرمانروایی یک جامعه را ندارد؛ «إِنِّي وَجَدْتُ امْرَأَةً تَمْلِكُهُمْ وَأُوتِيَتْ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ وَلَهَا عَرْشٌ عَظِيمٌ»؛ (نمل/۲۳)؛ من زنی را یافتم که بر آن‌ها سلطنت می‌کرد و از هر چیزی به او داده شده بود و تختی بزرگ داشت».

«وَجَدْتُنَّهَا وَقَوْمَهَا يَسْجُدُونَ لِلشَّمْسِ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ أَعْمَالَهُمْ فَصَدَّهُمْ عَنِ السَّبِيلِ فَهُمْ لَا يَهْتَدُونَ»؛ (نمل/۲۴)».

رویکرد در این آیات

مفسران دیگر در ذیل این آیه شریفه بیان کرده‌اند که زن می‌تواند حکومت کند، ولی حکومت زن بر جامعه، با وجود شایستگی‌های بسیار در وی، چندان با وضع روحی و جسمی او سازگار نیست که هُدهد نیز از این مسئله تعجب کرد. (قرائتی، ۴۴۷، ۱۳۷۸)

الگو در این آیه

بنابراین، زنان باید در جامعه شغلی را انتخاب کنند که با وضع جسمی و روحی شان سازگار بوده و به شأن و منزلت و شخصیت شان خدشه وارد نکند.

ج: زن و مشاغل دریایی

در پاره‌ای از آیات قرآن کریم، برخی از نعمت‌هایی را که به انسان ارزانی داشته یادآور می‌شود. از جمله آن آیات عبارت است از «وَهُوَ الَّذِي سَخَّرَ الْبَحْرَ لِتَأْكُلُوا مِنْهُ لَحْمًا طَرِيًّا وَ تَسْتَخْرِجُوا مِنْهُ حِلْيَةً تَلْبَسُونَهَا»؛ (نحل/۱۴)؛ او کسی است که دریا را مسخر ساخت تا از آن گوشت تازه بخورید و زیوری برای پوشیدن از آن استخراج کنید». با تأمل در این آیه می‌توان گفت به دو نوع اشتغال زنان اشاره شده است:

رویکرد در این آیه

ماهگیری؛ زیرا مقصود از خوردن گوشت تازه از دریا، گوشت ماهی است که متوقف بر صید آن می‌باشد. بنابراین، تقدیر آیه چنین است... لتصطادوا و تأكلوا؛

الگو در این آیه

غواصی و استخراج زیورآلاتی مانند لؤلؤ و مرجان از دریا. خطاب در این آیه نیز ناظر به گروه خاصی نیست. هر کس، چه زن و چه مرد می‌تواند از دریا ماهی صید کند و نه در آیات و نه در روایات، کار شیلات به صف مردان اختصاص داده نشده است. همچنین دلیلی بر اختصاص غواصی و پیدا کردن لؤلؤ و مرجان به مردان نداریم، از این رو این حرفه نیز به عنوان یک فعالیت اقتصادی به مردان اختصاص ندارد (طاهری نیا، ۲۶۵، ۱۳۸۹).

د: زن و شیردهی و دایگی (کودک داری)

«أَسْكُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ سَكَنْتُمْ مِنْ وُجْدِكُمْ وَلَا تُضَارُوهُنَّ لِتُضَيِّقُوا عَلَيْهِنَّ وَإِنْ كُنَّ أَوْلَاتٍ حَمَلٍ فَانْفِقُوا عَلَيْهِنَّ حَتَّى يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ فَإِنْ أَرْضَعْنَ لَكُمْ فَارْتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ وَأْتَمِرُوا بَيْنَكُمْ بِمَعْرُوفٍ وَإِنْ تَعَارَسْتُمْ فَسْتَزْبِعْ لَهُ أُخْرَى» [طلاق، ۶].

در این آیه، به مردانی که زن خود را طلاق داده‌اند و نوزاد شیر خوار دارند امر کرده است در صورتی که مادر کودک «حاضر شد نوزاد خود را شیر دهد، بر شماست که اجرت شیر دادنش را بدهید، در این صورت پدر باید برای تغذیه نوزاد، زنی را به عنوان دایه بگیرد تا او را شیر بدهد (طبرسی، ۱۹۹۵: ۴۸).

رویکرد در این آیه

با دقت در این آیه شریفه می‌توان استدلال کرد کار شیر دهی و کودک یاری از مشاغل خاص بانوان، متناسب با شان و منزلت و سازگار با روحیه احساسی آنهاست که ضرورت و نیاز جامعه اقتضاء می‌نماید گاهی در عرصه عمومی حاضر شوند و نقش خود را ایفاء نمایند.

الگو در این آیه

دایگی و شیر دادن به نوزادانی که مادرانشان شیر نداشته‌اند یا از دنیا رفته بودند، در عصر ولایت و رسالت میان زنان رایج بوده است؛ چنان که حلیمه سعیدیه به پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شیر داد. و چند تن از زنان دیگر نیز برای همین کار به مکه آمدند (یوسفی غروی، ۱۳۸۲: ۲۲۲).

اشتغال زنان در روایات

الف: ریسندگی و بافندگی

در روایات اسلامی آمده است که برخی از زنان شغل ریسندگی و بافندگی داشته‌اند که ائمه معصومین عَلَيْهِمُ السَّلَام نه تنها آن‌ها را از انجام این کار نهی نکرده‌اند؛ بلکه این اشتغال را حلال شمرده و زنان را بر ادامه دادن به این شغل تشویق کرده‌اند. از جمله این که در کافی آمده است: ام حسن نخیه می‌گوید: حضرت علی عَلَيْهِ السَّلَام در راه مرادید و فرمود: ام حسن! به چه کاری مشغولی؟ گفتم بافندگی می‌کنم. فرمود: بدان که حلال‌ترین کسب است. (کلینی،

ب: نوحه خوانی

نوحه خوانی کاری است که زنان در گذشته داشته‌اند و اکنون در جامعه اسلامی نیز در بین آن‌ها مرسوم است و دلیل بر مجاز بودن این شغل برای زنان این است که ائمه علیهم‌السلام مانع انجام این کار توسط بانوان نشده‌اند؛ بلکه انجام آن را از راه صحیح تأیید و تشویق کرده‌اند. چنان که در روایتی نقل شده است که حنّان بن سدیر می‌گوید: «در محله ما زنی بود که کنیزی نوحه خوان داشت. این زن از راه نوحه خوانی آن کنیز زندگی‌اش را اداره می‌کرد. وی نزد پدرم آمد و گفت: تو می‌دانی که زندگی من از طرف خدا و به وسیله نوحه خوانی این کنیز تأمین می‌شود. دوست دارم از امام صادق علیه‌السلام بپرسی که اگر این کار حلال است، ادامه دهم؛ وگرنه، کنیز را بفروشم و از بهای آن زندگی کنم تا خدا فرجی برساند. پدرم گفت: پرسیدن این مسئله از امام برای من دشوار است. او اضافه می‌کند: وقتی خدمت امام رسیدیم، خودم از حضرت درباره مسئله آن زن پرسیدم، فرمود: آیا برای اجرت شرط می‌کند یا نه؟ گفتم: به خدا قسم نمی‌دانم شرط می‌کند یا نه. حضرت فرمود: به آن زن بگو شرط نکن و هر چه دادند بپذیر. (همان، ۱۳۷۵: ۸۶).

ج: آرایشگری

اشتغال زنان در گذشته به کار آرایش‌گری وجود داشته و در عصر حاضر نیز در جامعه اسلامی بانوان این حرفه و شغل را که مختص زنان است، در محیط خانه و در بیرون از منزل انجام می‌دهند. این امر که در عصر حاضر نیز زنان به این حرفه مشغول‌اند؛ می‌تواند دلیل بر جواز اشتغال به آرایش‌گری برای بانوان باشد. که ائمه معصومین علیهم‌السلام نه تنها این کار را حرام ندانسته‌اند؛ بلکه بانوان را بر ادامه این شغل تشویق نموده‌اند. چنان که در روایتی نقل شده است: ابن ابی عمیر با واسطه از امام صادق علیه‌السلام نقل می‌کند: یکی از زنانی که به آرایش‌گری بانوان اشتغال داشت، بر رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم وارد شد. حضرت فرمود: آیا شغلت را رها کرده‌ای یا هنوز به آن ادامه می‌دهی؟ زن گفت: ای پیامبر خدا! بر شغلم باقی هستم، مگر آن که نهی‌ام فرمایید تا آن را کنار بگذارم. حضرت نه تنها او را از آن کار منع نکرد، بلکه اجازه فرمود به کارش ادامه دهد (همان، ۱۳۷۵: ۱۱۹).

د: عطر فروشی

از امام صادق علیه السلام روایت شده است که زنی به نام زینب عطاره حولا نزد زنان پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله می‌آمد و عطر فروشی می‌کرد. روزی پیامبر اکرم وارد خانه شد و او را نزد همسرانش دید به وی فرمود: منزل ما را خوش بو کردی. زینب عرض کرد: منزل به بوی شما معطرتر است. پس از این سخنان، حضرت برخی از آداب و احکام خرید و فروش را برای وی بیان کرد (همان، ۱۳۷۵: ۱۵۱). این روایت نیز بیان گر جواز شغل عطر فروشی برای زنان است که منعی از انجام آن صورت نگرفته است.

با بررسی منابع روایی روشن شد که زنان افزون بر مسئولیت اداره منزل و تربیت فرزندان، از انجام مشاغل زنانه در بیرون از خانه، با حفظ حجاب نهی نشده‌اند؛ بلکه ضرورت ایجاد می‌کند که برخی مشاغل تخصصی به زنان سپرده شود.

زنان اجتماعی در اسلام**الف: حضرت خدیجه علیها السلام**

همسر تاجر و زن رسول خدا بود، در همان آغازین روزهای ظهور اسلام، مسلمان شد و در روزگاری که جاهلیت بر دل‌های مردم عرب حکمرانی می‌نمود و اسلام هیچ پایگاهی نداشت، وی نخستین کسی بود که نور اسلام را به دل خویش راه داد (ابن اثیر الجزری، ۱۴۰۵: ۴۳۵).

ب: سمیه

سمیه مادر عمار و یاسر که تحت شکنجه‌های فراوان قرار گرفت و لب به سخن نگوید (ابن اثیر الجزری، ۱۴۰۵: ۴۳۵).

رویکرد اشتغال زنان در عصر اسلامی**اشتغال در تولید**

زنان در عصر اسلامی و صادقین متصدی مشاغل و حرفه‌های گوناگونی بوده‌اند. و بخش عمده‌ای از نیروی کار، تخصص و تولید بر عهده زنان بوده است. نصوص روایی نشانگر آن است که رسول خدا صلی الله علیه و آله و امامان معصوم علیهم السلام ترویج دهنده اشتغال زنان و یا

دست کم آن را پذیرفته بودند. برای نمونه کارهای ریسندگی، دست فروشی، آرایش‌گری، عطر فروشی، کشاورزی، خیاطی و... در میان زنان رایج بوده است.

۱- پیامد آیات و روایت اشتغال در تولید

پس با توجه به این شواهد اشتغال زنان خود به خود امری ناپسند و ممنوع نیست و حتی ممکن است پسندیده و درحدّ واجب کفایی و یا در مواردی واجب عینی باشد. (زمخسری، ۱۴۰۷ق: ۵۲۳)

۲- الگوی روایت اشتغال در تولید

دین اسلام نیز اشتغال زنان را در عرصه عمومی ممنوع نکرده است. (نساء/ ۳۴) و (اعراف/ ۱۸۹) و (نساء/ ۳۲)

کلیت اطاعت پذیری اشتغال زنان

الف: قنوت و تمکین

قنوت و تمکین زن از شوهر یکی از راه‌های ایجاد سکون و آرامش است لغت شناسان قنوت را به معنای اطاعت و پرستش همراه با خضوع و فروتنی (راغب، ۲۵۰: ۱۳۷۴) مکین را قدرت بخشی به شخص و مسلط ساختن او معنا کرده‌اند (الخوری شرتونی، ۱۴۰۳: ۱۲۳۴) از نظر اسلام زن موظف است از شوهر خود «در همه آن چه به مسئله استمتاع و حقوق و مسایل او مربوط است، هنگام حضورش اطاعت نماید». (علاسوند، ۱۳۹۰: ۱۲۹). «الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَبِمَا أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ فَالصَّالِحَاتُ قَانِتَاتٌ (نساء/ ۳۴). مردان را بر زنان تسلط و حق نگهبانی است از اولین و مهم‌ترین واجبات است. یعنی نخستین امری که یک زن شایسته در مقابل همسر خود وظیفه دارد، این است که از شوهر خود اطاعت نماید. اگر امری واجب ایجاب کند زن می‌تواند بدون اذن شوهر از منزل خارج شود. به عنوان مثال «اگر در خانواده وبه وسیله شوهر امکان آموزش دین، ودانایی به مسائل و احکام واجب برای زن وجود نداشته باشد. یا وظیفه واجب برای زن ایجاب کند» (نجفی، ۱۸۴: ۱۳۹۴) زن می‌تواند بدون اجازه شوهر، صرفاً برای تعلیم احکام واجب خود یا مثلاً انجام (حج واجب) از خانه بیرون رود» (صادقی اردستانی، ۴۲، ۱۳۷۵).

مختار بودن اشتغال زن

۱- بنا براین زن موظف است از شوهر خود در چهار چوب شرع و امور پسندیده هر جامعه اطاعت نماید.

ترسیم اشتغال زنان

اشتغال زن باید شناور و منعطف باشد به گونه‌ای که ملزم نباشد همیشه در ساعت وقت معینی از شبانه روز کار کند، بلکه قادر به جابجایی و تغییر زمان کار خود باشد تا اگر برای او مشکلی به وجود آمد بتواند ساعات کاری خود را تغییر داده و جابجا کند. به عبارت دیگر مرخصی‌های غیر قابل پیش بینی برای او در نظر گرفته شود تا در هنگام ضرورت بتواند استفاده کند. نه اینکه در صورت غیبت برای او جایگزین آورده شود. مانند شغل معلمی و تدریس.

ب: متناسب و سازگار با ویژگی‌های جسمی زن

با توجه به اینکه زن از نظر جسمی ناتوان و ضعیف‌تر از مرد است و انجام کارهای سنگین و طاقت فرسا از توانش خارج است و تعدد نقش‌های خانگی و کار بیرون از منزل فشار مضاعف بر او وارد می‌کند، باید از جهت نوع کار اشتغال در عرصه عمومی با ویژگی‌های جسمی زن تناسب داشته باشد.

ج: متناسب با ویژگی‌های روحی زن

اینکه زن از نظر روحی حساس بوده و انعطاف پذیر می‌باشد باید از لحاظ نوع مسئولیتی که به او واگذار می‌شود فشارهای عضبی و دچار بیماری‌های روانی نشود و کارایی او در نقش مادری و همسری کاهش نیابد؛ زیرا زن شاغل، در معرض استرس و آلودگی احساسی قرار می‌گیرد، پس کارهای مانند: قضاوت با روحیه زنان سازگاری ندارد.

رویکرد فقهی اشتغال زن

با توجه به اینکه دین اسلام برای هر یک از زن و مرد حریمی قائل است که باید در جامعه محترم شمرده شود. و قانون منع اختلاط زن و مرد نامحرم در فقه اسلامی در حقیقت به

معنای جلوگیری از ورود افراد به قلمرو خصوصی انسان‌ها است، افزون بر آن از نظر اسلام تنها زنان و مردان محرم می‌توانند اجتماع مختلط داشته باشند. بنابراین جلوگیری از اختلاط و جداسازی محل اجتماع زن و مرد در مکان‌های عمومی، مجالس و کلاس‌های درس جزء فرهنگ اسلامی است و باید حفظ شود. بنابراین بر اساس باورها و عقاید حاکم بر جامعه اسلامی هر حیطة کاری برای فعالیت زنان مناسب نیست. از این رو مکان شغلی زن باید از هر لحاظ با ارزش‌های دینی و باشئونات زن موافق باشد، و شرایطی را دارا باشد:

الف) عدم اختلاط گفتاری

از آن جا که زن با حضور در اجتماع و با اشتغال در ادارات و مراکز فرهنگی و اقتصادی بناچار با مردان نامحرم رویا رو می‌شود و گاه ضرورت کاری ایجاب می‌کند با آن‌ها اختلاط کلامی داشته باشد. برای پیشگیری باید به مسئله عدم اختلاط رعایت کافی داشته باشد و حریم ارتباط خود با مردان نامحرم را حفظ نماید یعنی از هر دری ارتباط گفتاری با نامحرم برقرار نکند؛ زیرا عدم اختلاط ضامن کنترل غرایز و امیال و بهداشت و سلامت روانی، اخلاقی و غریزی افراد جامعه و تامین امنیت اجتماعی خود زن است. چنان که دختران حضرت شعیب به مسئله عدم اختلاط رعایت کافی داشتند و اختلاط را بر خلاف عفت می‌شمردند و عفت آنان در مکالمه با حضرت موسی و راه رفتن آنان گویا بوده است از سوی دیگر ارتباط کلامی با نامحرم، انگیزه هم صحبتی زن با همسرش را کاسته و ارتباط کلامش با او کمتر می‌شود. در حالی که ارتباط کلامی میان زوجین روابط زناشویی را استوار می‌سازد.

ب) عدم اختلاط مکانی

باتوجه به نفوذ پذیری و جذابیت بالای زن برای جلب نظر جنس مخالف باید مکان شغلی آنان مجزا از مکان شغلی مردان باشد. بلکه در مناسبی قرار بگیرند که موجب برخورد زیاد آنان با مردان نشود. زنان مسلمان مانند دختران حضرت شعیب باید توجه کافی داشته باشند که در محیط خلوت با مرد نامحرم مشغول به کار نباشند. زیرا این اختلاط ممکن است آنان را در معرض نگاه‌های آلوده و ناپاک هوس‌بازان قرار دهد و امنیت اجتماعی آنان را سلب نماید.

ج) از جهت پوشش

باتوجه به این که در جامعه افراد بیمار دل مزاحم زنان شده و ممکن است آنان را مورد اذیت و آزار جنسی قرار دهند و امنیت را از آن‌ها سلب نمایند؛ درحالی که امنیت جنسی، جانی و آبرویی زنان در جامعه از مهمترین نیازهای اجتماعی آنان است. و خداوند متعال برای تامین این امنیت تدابیری در اصل خلقت و مقررات و احکام شرعی اندیشیده است و در آفرینش و فطرت زن حیاء و اشتیاق شدید به عفت و پاک دامنی، پوشش در برابر نامحرمان را قرارداده است؛ به طوری که در پرتو آن احساس شخصیت و ارزشمندی کرده و در صورت لکه دار شدن دامنش احساس حقارت و زبونی و حتی در صورت متهم شدن به تهمت ناروا، آرزوی مرگ می‌کند. (کوهی، ۱۳۸۳: ۱۵۵). بنابراین زن باید بر طبق موازین اسلامی با لباس مناسب و رعایت حجاب، در محیط کاری حاضر شود تا در معرض چشم‌انداز سوء قرار نگیرد.

ترسیم الگو اشتغال زن بر اساس آیات و روایات در دین

الف: حفظ حجاب و پوشش اسلامی

دین مبین اسلام در مورد حضور اجتماعی زنان توجه زیادی به وجود مانع در معاشرت‌های زن و مرد و پیشگیری از اختلاط و آمیختگی دو جنس مخالفت دارد. آیاتی نیز نظیر آیه حجاب (احزاب/۵۵). و آیه خمار (نور/۳۱). زنان با ایمان را به رعایت حجاب و داشتن پوشش مناسب توصیه می‌کند. از این رو به هنگام حضور در اجتماع برای انجام کار و فعالیت اقتصادی بایسته است بر طبق الگوی اسلامی اشتغال زنان با حجاب و پوشش اسلامی باشد زیرا در اثر به کارگیری این اصل سبب رهایی قلب از وسوسه‌های شیطانی شده و آرامش روانی را برای خود تامین می‌کند. و از ایجاب التهاب و هیجان جنسی در جامع پیشگیری می‌کند در نهایت باعث استحکام پیوند خانوادگی شده و امنیت خود و خانواده و جامعه اسلامی را بیمه می‌کند، لذا از نظر آیات و روایات پوشش برتر آن نوع پوششی است که زن تمام اندام خود، جزء صورت و دست‌ها از نامحرم بیوشاند البته پوشش برتر چهار ویژگی دارد:

- ۱- از نظر بلندی سرتاسر قامت زن را بپوشاند؛
  - ۲- از نظر گشادی، برجستگی‌های اندام زن را پنهان کند؛
  - ۳- رنگ آن جلف و جلب توجه کننده نباشد؛
  - ۴- به مقداری ضخیم باشد که اندام زن از پشت آن نمایان نباشد.
- این ویژگی‌های تاحدود فراوانی برچادر و چیزی شبیه آن که برش ومدل ندارد وبه صورت سرتاسری است منطبق می‌شود (طاهری نیا، ۱۳۸۹: ۱۷۷ و ۱۱۶)

ب: پرهیز از تبرج

تبرج از ریشهٔ برج به معنای نمایان کردن چیزی است که باید پنهان باشد. مانند ساختمان‌های بلند مرتفع و اظهار زیبایی‌های زن (طبرسی، ۱۳۵۴: ۲۶۹). از این رو، زن برای حضور در اجتماع و در میان مردان نامحرم موظف است از هرگونه ظاهر نمایی مانند پوشیدن انواع لباس‌های تحریک کننده، هوس انگیز و تنگ که برجستگی‌های بدن را به طور کامل با جلوه‌ای زیباتر نشان می‌دهد و نیز انواع کفش‌ها و جوراب‌های مهیج و زدن عینک‌های زیبایی که سبب انگشت نما شدن او در جامعه می‌شود پرهیزد.

ج: ممنوعیت اختلاط

اسلام برای هریک از زن مرد حریمی قائل است که باید در جامعه محترم شمرده شود. قانون منع اختلاط زن و مرد نامحرم در فقه اسلامی، در حقیقت به معنای جلوگیری از ورود افراد به قلمرو خصوصی انسان هاست (همان، ۱۳۸۱: ۱۲۲) زنان برطبق این الگوی اسلامی شایسته است که از اظهار زیبایی‌های خود برای حفظ امنیت خود و خانواده و اجتماع پرهیز نمایند. همانند دختران حضرت شعیب که با رعایت اصل ممنوعیت اختلاط و دوری از مردان نامحرم سبب ارج نهادن حضرت موسی به آنها و تایید رفتار پسندیدهٔ ایشان شد، تاجایی که خود نزدیک چاه شده و گوسفندان را آب داد و دختران را به خانه فرستاد (قصص/۲۳).

د: پرهیز از خلوت با نامحرم

به دلیل این که اشتغال زن در خارج از خانه، گاهی با خلوت کردن با مرد نامحرم؛ همراه است، به گونه‌ای که غیر از آن دو، فرد دیگری وجود ندارد. زن برای پیروی از شرع اسلامی

اشتغال، بهتر است در محیطی مشغول به کار و فعالیت شود که مضطر به خلوت با افراد بیگانه نشود.

ذ: سنگینی و متانت

بر طبق آیه شریفه «فلا تخضعن بالقول» (احزاب/۳۲) برای پیروی از الگوی اسلامی اشتغال زنان باید در گفتار خود با نامحرمان، در محل کار و اشتغال، با وقار و سنگین باشند و با تکبر و غرور برخورد نمایند؛ چرا که تکبر در اسلام در خصوص زن در ارتباط با مردان نامحرم، پسندیده و مطلوب است؛ زیرا منفی بودن این صفت، به سبب آثار ناشایست و زیان باری است که بر آن مترتب می‌شود، و دامن زن را از آلودگی حفظ می‌کند.

نتیجه

زن محور اصلی کانون خانواده بوده و نقش مهم و اساسی را در انسان‌سازی به عهده دارد و می‌تواند در دامن خود زنان و مردان بزرگی را تربیت نماید. از دامن زن مرد به معراج می‌رود. بر همین اساس اسلام به زن و خانه‌داری خیلی بهاء داده و اشتغال او را به کارهای خانه و رسیدگی به امور فرزندان و شوهرداری را در اولویت نخست قرار داده است. زن می‌تواند از راه خوب همسرداری کردن و تربیت فرزندان صالح و شایسته به خود و خانواده و اجتماع کمک بزرگی نماید. ولی با توجه به اینکه حضور زن در برخی از مشاغل مختص زنان در جامعه ضروری است و اگر به این نیاز پاسخ ندهد خسارت جبران‌ناپذیری بر پیکر جامعه وارد می‌شود اسلام حضور زن را در اجتماع برای اشتغال در خارج از منزل با رعایت ارزش‌ها و مطابق با عرف و شرع اسلامی، ممنوع نکرده است؛ بلکه در برخی موارد حضور زن را برای اشتغال در خارج از خانه بر طبق ضرورت اجتماعی لازم دانسته و در اولویت قرار داده است.

بنابراین اگر شاخصه‌های اشتغال زنان در محیط خارج از خانه بر اساس ارزش‌ها و موافق با شرع و دین اسلام باشد. و زنان نیز شرایط و مقررات اسلام را به هنگام اشتغال در عرصه عمومی مراعات نمایند و طبق موازین اسلامی مشغول به کار و فعالیت شوند؛ نه تنها آسیب‌هایی برای خود و خانواده و اجتماع به ارمغان نخواهند آورد؛ بلکه به خاطر اشتغال در خارج از منزل منفعت هم خواهند برد و رضایت کامل را کسب خواهند کرد.

دستیابی به موازین اسلامی اشتغال بسته به درایت و تدبیر زن دارد که با مدیریت زمان و برنامه ریزی دقیق و سنجیده و پیروی از الگوی اسلامی اشتغال به این مطلوب خواهد رسید.

فهرست منابع

قرآن

- الجزری، عزالدین، *اسد الغابه فی معرفه الصحابه*، ۱۴۰۵ ق، بیروت، انتشارات دار احیاء التراث العربی.
- جلالی کندی، سهیلا، *زن مسلمان، پرده نشینی یا حضور اجتماعی*، ۱۳۸۳ ش، چاپ اول، تهران، دانشگاه الزهراء (س).
- الخوری شرتونی، سعید، *اقراب الموارد فی فصیح العربیه و الشوارد*، جلد ۳، قم، ۱۴۰۳ ق انتشارا. مکتبه، آیت الله مرعشی نجفی.
- بیرو، آلن، *فرهنگ علوم اجتماعی*، ۱۳۷۰ ش، مترجم، باقر ساروخانی، تهران، انتشارات کیهان.
- سوه، توماس، ۱۳۵۴ ش، *فرهنگ اصطلاحات اجتماعی و اقتصادی*، تهران، انتشارات مازیار.
- راغب اصفهانی، حسین بن محمد بن فضل، ۱۳۷۴ ش، *المفردات فی غریب القرآن*، مترجم سید غلامرضا - خسروی، ج ۲، چاپ دوم، تهران. دفتر نشر کتاب.
- طبرسی، حسن بن فضل، *مکارم الاخلاق*، ۱۳۶۵ چاپ اول، بی جا، تهران، انتشارات فراهانی.
- طبرسی، فضل بن حسن، *مجمع البیان فی تفسیر القرآن*، ج ۷، مترجم: شیخ محمد رازی، ۱۴۱۵-۱۹۸۵ م، بیروت.
- طباطبایی، محمد حسین، *المیزان فی تفسیر القرآن*، ج ۱۶، ۱۳۸۲، مترجم، سید محمد خامنه و سید محمد باقر موسوی ۱۳۸۲، قم، دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
- طاهری نیا، احمد، *حضور زن در عرصه‌های اجتماعی، اقتصادی از نگاه آیات و روایات*، چاپ اول ۱۳۸۹، قم، موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی.
- عمید، حسن، ۱۳۶۳ ش، *فرهنگ فارسی عمید*، بی نا، چاپ اول، تهران.
- عاملی، محمد بن الحسن الحر، ۱۹۹۱ م *وسائل الشیعه الی التحصیل مسائل الشریعه*، تحقیق شیخ عبدالرحیم ربانی شیرازی، دار الاحیاء التراث العربی، بی جا، بیروت، لبنان.
- علاسوند، فریبا، *زن در اسلام*، ج ۱۳۹، ۲، قم، مرکز نشر هاجر.
- قرائتی، محسن، *تفسیر نور*، ج ۱۵، ۱۳۷۸، قم، انتشارات در راه حق.
- کلینی، محمد بن یعقوب، *الکافی*، تصحیح علی اکبر غفاری، ۱۳۷۵، قم، انتشارات دارالکتاب الاسلامیه.
- کوهی، رضا، محمد رضا، ۱۳۸۳، *آسیب شناسی*، قم، چاپ اول، انتشارات پارسیان.
- کلینی، محمد بن یعقوب، *الکافی*، تصحیح علی اکبر غفاری، ۱۳۷۵، تهران، انتشارات دارالکتاب الاسلامیه.